

„Újszövetségi” modell

NÉMETH LÁSZLÓ BOCSKAI-KERTI ÍRÓI PROGRAMJA

1942 őszén Németh László előtt bizonyossá válik a háború kimenetele: a németek vereségével a nemzet megmarad, az írónak pedig föl kell készülnie a közelgő korfordulóra. A fölismerésnek pályamódosítás a következménye, melynek kezdetét az önvallomás a szeptember 27-i Bocskai-kerti házavatásban jelöli meg.

Az alkotói megújulás legszembetűnőbb jele az életformaváltás terve. Élet és mű az írói pályán mindvégig termékeny kölcsönhatás. Most a reform — a *Bűn* gyötrő ellentmondásosságát feloldandó — a lét felől indul. Németh László önnön sorsává akarja tenni a Csokonai-telep és a Cseresnyés-farm álmát, mindennapjai állandóságává a látomás rendkívüli pillanatát. „Hét éve ennek vagyok a betege. Egy képzeletbeli hely volt a világom, s az egész világ egy börtön, mely elzár előle. Rabja a társadalomnak, melyből egy újfajta szerzetességbe akartam kivonulni. Rabja a művek írásának, holott egy műhöz volt kedvem: egy darab tisztább életet írni. Még házam tulajdonának is rabja; hisz szolgáló vagyonná kellett volna mindenemet tennem s magamat is jobbágyá rajta” — olvassuk a *Házavató* szövegében. Az emberi példát — az *Égető Eszter*-i súlypontcserét előrevetítőn — fontosabbnak ítéli már a művészi teljesítménynél. A „maga törvényén” szeretne élni, nincs nagyobb vágya, minthogy sorsa hasonlítson a természetére. Kivonul az úri középosztályból, a jóléti társadalomból, hogy életmódjával is beletartozzék a szegénységbe. A múltjával való gyökeres szakítás külsődleges megnyilvánulása a vidékre költözés szándéka, a debreceni egyetemi pályázattal a pedagógusi foglalkozás igénye, a hivatásos író státuszának fölcserélése az olvasóéval.

A Bocskai-kert szimbólum, melyben az író a jövődő közösségi társadalom sejtjét álmodja valóságként. Mánesei is vannak. A ház előtt a diófát Móricz Zsigmondról, a fenyőt pedig Csokonairól nevezik el. A diófa „csupa árnyék és gazdagság”, a termő létnek a jelképe, a fenyő — a „szép délcegség, örökzöld árnyéktalanság” látványával — a körülmények szorításából megszabadult idea törekeny tisztaságát idézi. A Bocskai olyan életmodell, mely kizárja magából a háborús „ragadozó” morált, s érvényre juttatja az ember „növényi” természetét. A „mag hó alatt” Ady Endre-i látomásának megfelelője. „Még nem tudjuk, melyik évvel záródik le az a negyedszázad, amelyben mi voltunk a széttekintők, 1943-mal vagy 45-tel, de biztos, hogy le fog záródni. S a nemzetnek sokkal nagyobb érdeke, hogy akkor csöndben érlelt fiatalok nyomuljanak föl belőle, minthogy ma ők is beledaráltassanak a napok káoszába” — hangzik az ifjúságnak címzett, de szerzőjére is érvényes intés. Olyan exodus ez, mely korántsem „élve balzsamozás”, hanem az alkotásra kedvezőbb „homály” keresése, a Roland-szerep újraélése. „Az a legjobb, amit ebben a félhomályban irtam. Ha negyven éves koromig meghosszabbíthatom, tízszer különb ember válik belőlem. A teljes fény, a következetes szerep, a közélet: az égeti el az embert. Az az, amitől rettegni, amire takarékoskodni kell” — olvassuk a *Tanú* emlékéit idéző, egyszersmind programértékű vallomásban. „Halk, védett, szellemi pillanat” kell, amelyben a mű — mint Vénusz a tenger kagylójában — megszülethet. Németh László Debrecen határában nem a maga Ermenonville-ét keresi, hanem az „igény forradalmát” vívja a „technikával szövetkezett martalóc erkölcs” ellenében. Sztoikus vagy buddhista szemlélődő idill helyett a jövőbe tekintő ember kísérleti laboratóriumát építi. Hitet, mintát kínál a számára, mely kiragadhatja „léte ürességéből”, s gyógyszere lehet az életet „denaturáló” elidegenedés modern betegségének.

Az életformaváltás az írói gondolkodást is átstrukturálja. A jövőkép sokkal hangsúlyosabb eleme lesz, mint a sorskép, újra polgárjogot kap benne a korábban száműzött utópia. „A háborúval lezárul, érezzük, valami s minél beljebb megyünk belé, azaz minél kijebb belőle: mind jobban körülfog bennünket, ami már készül a számunkra s amit még nem ismerünk. Ennek a közelsége fokozza föl ma mindenkiben az életet” — vallja meg Németh tájékozódásának új irányát. A világ növekvő zűrzavarában egyre erősebben rajzolja ki az idea tiszta körvonalait. Az író — akárcsak a *Tanú* indulásakor — a közélet zaja elől visszahúzódik az alkotás belső köreire. Részint kényszerűségből is: Móricz halálával a *Kelet Népe* megszűnt számára fórum lenni, tanulmányát, a *Népi írók* követő polémiában szertefoszlik előtte a munkásság és parasztsággal kötődő szövetség illúziója, a második szárszói konferencián sok egyéb mellett azt is tapasztalni kell, mennyire magára maradt a népi írók táborában. Ennél fontosabb azonban, hogy elébe szeretne vágni a történelemnek, a valóság vargabetűi helyett az eszmék rövidebb útján. Szándékához történelmi analógiára lel Schiller *Don Carlos*ában. „Ami Franciaországban kitört, a Rajnától keletre elnyomták. A háború, akkor is, mint most, föl függesztette az eszmék fejlődését. A bécsi kongresszus, úgy látszik, II. Fülöp végleges győzelme a Carlosokon és Posa márkikon. A beállt csöndben azonban tüstént kiderült, hogy a háború lármája csak elfödte a történelem valódi folyamatait: a béke ott folytatja, ahol abba hagyta. Anglia gazdaságából és gépeiből most születik meg s terjed szét a kontinensen a jólét vallása s Posa márkí fölkel a cella padlójáról, ahová a két svájci leterítette s hozzálát, hogy új Flandriát »mentsen az emberiségnek«” — olvassuk színikritikájában. A jelenség mögött a lényegyet kutatja, a mulékony és változó helyett a készülő maradandóbbat. Az ellentmondások az eszmények világában kisimulnak, a humánus szabadon kivirágzik, a drámai vívódásból megképződik az összhang törvénye. Új szóként tűnik fel okfejtéseiben a harmónia. „Akármilyen véget ér (a háború), annak aki rendet teremt, számba kell vennie a rengeteg, magához és Isten tarka szándékához hű egyéniségét. Csak harmóniát parancsolhat rájuk, nem megsemmisülést. S ebben a világban, akármilyen szörnyű feltételek közt, mi is folytathatjuk a magunkét. Vagy legalább a gondolatunk” — tesz hitet az író optimizmusa mellett.

Németh László jövővíziója a szocialisztikus színezésű humánus jegyében születik. Inkább cél, mint út. Nem érdek, hatalom, szükségszerűség fogalmaiból épül, hanem ráció és költészet optimumából. Otthonosság, szabadság és minőség a karakterjegyei. Egység az alapelvekben, sokféleség az életvitelben. „Mihelyt a két nagy szocialista elvet (a termelőtulajdon a dolgozóké, a nemzeti jövedelemben mindenki a munkája értéke szerint részesül) elfogadtuk, fölösleges gyaluval csinálnunk társadalmat” — fejtegeti. Mellérendelő társadalom, „osztályok egymás mellett” — a kis egységek bizonyos autonómiájával. Munkás, paraszt, lateiner „valósítsa meg mindenik a maga természete szerint a szocializmusát. A gyári munkás bírja hite szerint a gyárat; a parasztnak hagyjunk egy kis mozgást a maga szövetkezeti szocializmusában; a tanultaknak adjuk meg a véleménymondás, a kutatás, a hatáskör szabadságát” — írja. Normái nem pontosan vagy csak ütemkülönbséggel fedik a létező szocializmusét? A közösségi társadalmat a beépülés őszinte szándékával és a kiteljesedő egyéniség perspektívájából ábrázolja. Olyan világnak, amelyben „az emberi értékek versenye” érvényesül. „A minőség forradalmáról érzem, hogy nem akadt el” — fogalmazza meg benne a maga lehetőségeit. „Az értelmiségi társadalom” Németh László szótárában tulajdonképp a szocializmus szinonimája. Nem szociológiai megjelölés, még kevésbé az osztályszemlélet megkérdőjelezése, hanem kultúra, erkölcs, életmód magasabb foka, amelyre nemcsak az egyes ember, de egy egész nép följuthat. Minden társadalmi rétegben megvalósítandó, tömegekben megszokozott embereszmény. „Az én számomra a nemzet az értelmiség volt. Nem a valóságos, amelyiket a középosztállyal szokás összekeverni. A kivonuló, a kasztjellegét ledörgölő, a parasztságot, iparosságot magához nevelő... az utópiabeli, szóval” — értelmezi jelentését egyik írásában. Virtuális létforma, amelyet a valóság csak közelíthet. (A személyi kultusz kegyetlen ideje múltán ma is sok vonatkozásban használható és aktuális társadalommodell.)

Az új sorshelyzetben az írói világgép megint mozgó, táguló rendszer. A „kisebbségi lét”

Az új sorshelyzetben az írói világkép megint mozgó, táguló rendszer. A „kisebbségi lét” korábban a nemzeti önvédelem metaforája volt, most részint egyetemes szociális problémává, részint a „harmadik világ” ábrázolásává bővül. „A nagy népek milliói épp úgy kisebbségben vannak a maguk birodalmában, mint a kis népek velük szemben. S gondoljunk Indiára, Kínára, Afrika, Dél-Amerika színes millióira. Nem másfélezer millió ember van itt kisebbségben ötszázmillióval szemben, hanem kétezer millió az ötlet vagy az ötvennel” — fogalmazza meg antiimperialista programját. Úgy látja, Kelet-Európának történelmi küldetése, hogy „egy aktívabb gandhizmus” eszméjével, szocializmus és erkölcs politikájával példája legyen a „harmadik világ” felszabadulásának. Meggyőződésévé válik, hogy az emberiség léte és jövője múlik háborúk és nacionalizmus meghaladásán, az „egységes világcivilizáció” megteremtésén, a már-bár feloldhatatlan különbségek kiegyenlítésén. „A civilizáció kivetette küllött a Földre. De hajókkal és vonatokkal aránylag könnyű volt annyiféle fajt és műveltséget összekötni. Hogy teremtsük meg számukra a »nyelvet«, amelyen nemcsak egyenruhák, de őseik is beszélni tudnak egymással. Azt kérditek, mit vár a világ Európától. Egy élő, gyakorlati antropológiát. Annyiféle faj közös természetének a megértését s fölmutatását egy nemesebb példában. Antropológiát: azaz tágabb összefoglaló kultúrát” — összegzi álláspontját. Mi más ez, mint a bartóki zene tanulsága: a folklór, mítosz, kultúra helyi színei, nemzeti változatai alatt fölfedezhető a közös emberi. Csakhogy a jövő tervévé alakítva.

A futrológiai szemlélet Németh irodalomfelfogásába is betör. Módosítván az *Utolsó kísértet* eszméjét, elhatárolja ars poeticáját az „emlékező” művészetétől, a „bartóki” mintától. Inkább ösztön, mint a ráció sügalmazására. „Írásaimban sosem voltam gyűjtő. Hangomat sosem iparkodtam a kollektívum ősi hangszerládáján fölerősíteni” — fejtegeti. A múlt megőrzése helyett utópista műalkotás a terve, mely „az egész életet újjákölti”. Igazolásul a *Tanú* korszakát idézi. „Családomban, munkakörömben, a farm álmában: az emberiség új bölcsőjéért, egy magyar újszövetségért küzdöttem” — jellemzi törekvéseit. Erkölcsi „bölcsőért”, amilyen a *Hegy beszéd*. Olyasféle „akarati alkotások” válnak eszményévé, amelyek az építészetnek életbe beavatkozó vállalkozásaira hasonlítanak. „A jövőbe törünk: olyasminek akarunk látható otthont teremteni, ami a lelkünkben már megvan, de a tárgyi világban még nincs” — hangoztatja. Németh „újszövetségi” modelljének nincs köze a tudományos-fantasztikus irodalom programjához. Inkább a művészet „pedagógiai” irányultságát jelenti, olyan — Tolsztoj erkölcsét megelevenítő — alkotói magatartást, amely részt kér az új embertípus kikísérletezéséből és fölneveléséből.

Az „utópista műalkotás” normáit beteljesítő nagyregény ekkor nem születik meg: az idő nem kedvez megírásához — de szakadatlan folynak az előkészületei. Az *Égető Eszter* genezise épp ezekbe a felszabadulást közvetlenül megelőző évekbe nyúlik vissza. A Bocskai-kertben a „nagy család” álma szövődik, a „kert vallásában” jellemtipológia, az „édenalapító” hősnő „növényi” természete. A regény előképe tulajdonképp egy ekkori drámaterv Csokonairól: a „sivatagban nyájas kertépítő” sorsáról. A vidéki tapasztalatok közben a „csomorkányizmus” diagnózisát is formálják. Lillafüreden az író a kisvárosi értelmiség elhanyagoltságáról, hanyatlásáról beszél. „Sajnos, ez a réteg nincs kellőleg foglalkoztatva. Szellemi életünk egyik legnagyobb baja, hogy ez a réteg minálunk elzúlik... Elfelejtik, nem jut szerephez, beposhad, afféle demagóg olvasó lesz, aki mindenbe beleszagol, de csak azért, hogy zúgolódva eltolja magától” — állítja össze kórképét. Hallgató Sanyi sámszerű, lexikonműveltségű, külön figuráját nemcsak a vásárhelyi Pákozdy Ferencről, de barátjáról, Gulyás Pálról is mintázza. A *Népi író* jellemzése a regényszövegbe is átkerül: „Írásaimban is valami teratomaszzerű érzet. Van benne fog, szőr, csont, izom, mint ezekben a furcsa daganatokban, csak azt nem látod, hogy áll ez össze szervezetté.” József alakja, intellektuális lustasága és játékosága az író Cs. Szabó-kritikájában fogamzik meg. „Cs. Szabó László gyűjtő természet. Olvasása közben egy könyvespolc rajzolódik ki az emberben: előtte az író, amint a fölröppent témához a könyveit mutogatja. Egybe-egybe belélapoz, megjegyzéseket fűz hozzá, nem mint szakember, hanem mint előkelő amatőr, aki emberien és mégis hozzáértéssel tud mellébeszélni a könyv

tartalmának. Természetes, hogy nemcsak könyveket gyűjt: képeket, tájakat, helyzeteket, találó anekdotákat. Utas lesz, társaság és társalgás embere, előkelő külföldiek vezetője; így hajtja föl maga körül azt a sok kis adatot, szint, vonást: ami a lelkében műtárggyá válhat” — írja róla. A későbbi vásárhelyi emberismeret csak a hitelesség máza a jellemképen. Habár újabb drámát Németh már nem ír, folynak a „vásárhelyi trilógia” előkészületei is. Megszületik a *Széchenyi* és a *Husz* első vázlat. Az író tragikumelmélete is előremutatóan változik: éles határt von tragikum és pesszimizmus közé. „Tragikus az, aki akkor is kitart a maga igaza mellett, amikor a kozmosztól egy bólintást sem kap (vagy csak éppen azt) magára” — definiálja Madách-tanulmányában. Nemcsak a sorskörökbe tipró hős büntetése a bukás, hanem azé az emberé is, aki hű marad az ideához. A színíráról kedv föléledése is jó stúdium a felszabadulás utáni drámaírói munkához.

Németh László vásárhelyi korszaka nem előzmény nélkül születik, mint Pallasz Athéné Zeusz fejéből. Benne gyökerezik a felszabadulás előtti időben és fejlődésben. Nemcsak megújulás, önmegőrzés is; a Bocskai-kert Vásárhelyi előképe. A folytonosság jele, hogy a művek többsége korszakokon áthúzó téma. (Legkézenfekvőbb példa erre az *Iszony*.) Az *Értelmiség hivatása* már a háború utánra halmozza a tanulságokat. Igaz, nem csillapodik az íróban az aggodalom: sorsunk lesz-e nekünk is a személyi kultusz, beépülhet-e a régi értelmiség az új rendbe, kész-e az országvezetés a nemzeti sajátosságok érvényesítésére — sőt, képzelete még túl is fokozza a veszélyt. Az azonban világos a számára, hogy „az öntisztulás útja nyitva áll előttünk”. Az „értelmiségi társadalom” eszméje csirájában tartalmazza *A tanúgy rendezése* majdani koncepcióját: az osztály nélküli társadalmat az emberek műveltségében is meg kell építeni. Szoros összefüggés van az „Európai Enciklopédia” és a „Négy Könyv” későbbi pedagógiai terve között is. Németh László számára a történelemhez való igazodás szándéka egyre inkább gondolkodói előkészület a nagy korszak, a felszabadulás írói vállalkozása.

Ha a jövőt kutató szenvedély erősödik is benne, Németh mégse szakad ki korából, nem válik egészen utópiáiróvá. Miközben az új világ iniciáléján dolgozik, önmaga és egy korszak epilógusát mondja. Megszaporodnak pályáján a „hattyúdalok”: a *Második szárszói beszéd* a közéleti ember, *A távozó szemével* a kritikáiról búcsúja. Gyakori műfaj lesz életművében a nekrológ és emlékezés is. Két malomkő közt őrlődik: egyfelől az írói folytonosság megteremtésének idealizmusa, másfelől annak tudata, hogy a történelem sok mindent érvénytelenít(het) munkásságából. Az időt egyszerre éli a vízözön rettenetének és az Ararát megpillantásának élményeként. Az új életbe való beilleszkedés vágyának és az önmagához való hűség erkölcsének konfliktusát szenved. A belső megosztottság a korszak műfaji szerkezetét is befolyásolja. Középpontba kerül a számvetés és tisztázás műfaja, a tanulmány és az önéletírás, illetve a kettő ötvözet, hiányzik az objektiváció műformája, a regény és a dráma. A befejezett *Lányaim* a Bocskai-kerti idill varázsát csillantja meg. A *Móricz Zsigmond* emlékezésbe rejtett program, küldetésstudatának újrafogalmazása a nagy író példáján. A félbehagyott *Magam helyett* és a töredékben rekedt *Kisebbségben-napló* a tanulmány tárgyilagosságával és szigorával készült pályaanalízis. Az írói műhely termelékenysége azonban fokozatosan csökken. Nem koncepciótlanság vagy alkotói válság az oka, hanem az oxigénhiány. A „magyar Apokalipszis”, amelyben beszédesebb a némaság, mint a szó.

*

A Bocskai-korszak jellemző műfaja az újra kivirágzó utópia. Az *értelmiség hivatása*: az író 1944-ben megjelent tanulmánykötete egész ciklust épít belőle. E műformát a legszerencsésebb tán racionális álomként definiálni. A filozófus és a költő közös alkotása: a logika tisztasága és a lélek áhitatigénye egyszerre szervezi. Költemény prózában. Eszme és kedély kiegyenlítődése a megvalósulni látszó idea üvegvilágában, az ünnepi pillanat kristályos áttetszőségében. Az ábrázolás plein air-je és konstruktívizmusa: emberek és tárgyak erős fényben, egyszerűsággal élesen kirajzolódva ragyognak benne, a lérből való otthonosság közérzete termé-

szetesen érvényesül a zárt világrend következetes fegyelmeiben, a nyelv — nélkülözvén a metaforikus kifejezés izgalmait — pompát mellőzön éteri és emelkedett. Az utópia ellentéte a drámának: vívódás helyett életgyőzelem, feszültség helyett legenda. Németh László életművében két típusa alakul ki. A korábbiaknak a *Kapások* a mintája: platonikus tökéletesség, campanellai eszménykeresés és az údvösség élettagadása jellemzik. A későbbiekre *Az éden kapujában* sorozata és az *Iskola Kakaskúton* a példa: lírai álm helyett inkább tervtanulmány, nem annyira a képzeletben, mint inkább a gyakorlatban születik, a valóság pozitív tendenciáinak tudatos meghosszabbítása a jövőbe. A Bocskai-kerti termés természetesen az utóbbi változattal rokonítható: a realitásban gyökerezik, az eszményt hiteles szituációból vonja el, a megvalósíthatatlanság nosztalgiája helyett a beválthatóság reménye szólal meg benne. Tulajdonképp a Bocskai-kerti élmény általánosítása és kiterjesztése a társadalom életére.

A *Családias falanszter* a szocializmus otthonosságának igénybejelentése. Életbeli modellje az ötven holdon önállóan gazdálkodó s jövedelmező Fővárosi Üdülő. Ezméje a márciusban itt tartózkodó író s a néprajzos igazgatóhelyettes, Dömötör Sándor beszélgetéséből pattan ki: nem lehetne-e egy budapesti bérház családi üzemét hasonlóképp megszervezni. A terv alkalmas volna a polgári család álcázott rabszolgaságának főlszámolására, és életközelpbe hozná a jövő építését. Az absztrakció lépcsőin a társadalom reformjáig jutunk: a „családias falanszter” ideája kiindulópontja lehetne az oktatás- és egészségügy, a hadsereg és a kutatóintézet stb. szervezeti megújulásának.

A *takarékosságról* — az erkölcsei vallomás önéletrajzi elemekkel dúsitott monológjába rejtetten — a „fogyasztói” társadalommal szembefordított „ajándékozói” társadalom utópiája. A perspektíva csak látszólag szűkül egyéni relációkba: a takarékoság életelvvé tágitott fogalmából társadalometikai gondolatmenet fejlődik ki. A polgári filantropiát a „kötelességvállás” közösségi szemléletével haladja túl: a társadalom javára gyakorolt „irgalom” filozófiájával.

A *Felelősség a fák iránt*: Széchenyi műveit idéző közgazdaságtani látomás. A permetezés gondjából valóság és lehetőség vitája bontakozik ki. „A magyar mezőgazdaság harmincmillió embert is eltartatna, ha csupa minőség-gazdája volna.” A javaslat: legyen minden gazdaság egyúttal iskola is, amelyben — az ipar forradalmához hasonlóan — szakmunkássá fejlődhetne a tudatlan paraszt. A szövetkezet lehetővé tenné a „kertész-értelmiség” alkalmazását, a szakműveltség föllendítené a termelést.

A *Magyar építészet* hozzászólása a Csaba Rezső szerkesztette folyóirat, a *Hajlék* vitájához: építőművészetünk számára a Bauhaus, Gropius és Le Corbusier modernsége legyen-e a modell, avagy a népi stílushagyomány. Németh László új szempontot hoz a polémiába: az építészet nem emlékező (a hagyományt megvalósító), hanem utópista (tájba, életbe, szokásokba beavatkozó) művészet, épületeinkkel a jövőbe törünk, a megoldást tehát nem visszafelé, hanem előre kell keresnünk. A terveket „a növekvő urbanizációnak és a városok kertes szét-szóródásának” kettős tendenciájához kellene igazítani, a fejlődő közlekedés és civilizáció, valamint a tájjal való kapcsolat harmóniájához. Az eszmeftuttatás most is kinövi a szakmai gondolatmenetet: ars poetica rétegeződik belé. Az író az építészet gondjai ürügyén a maga jövőjére is keresi a választ: a *Tanú* nyitottabb, kereső és dinamikus alkotásmodelljét újítsa-e föl, vagy a *Kisebbségben* hagyományösszegező és jellegörző, statikusabb magatartásmintája felé induljon-e. A tanulmányíró és szépíró vonzalma megoszlaní látszik az „ő- és újszövetségi” esztétika között. A kritikus irodalmunk fővonalához, Ady és Móricz „teremtő emlékezetéhez” kötődne szívesebben, az ábrázolóban viszont a „monódiá szemérme” az erősebb. A dilemmát végül is Németh „az álm, a feladat” javára dönti el. „Ők egy óriási történelmi bazalt oszlopra építettek, amely azonban a szemünk előtt olvad, a parasztkultúra felbomlásával, semmivé. Én a semmire, a délibábra építettem, ebbe a délibábra azonban végül az egész társadalomnak bele kell költöznie” — indokolja döntését az új világ perspektívájával.

Az emlékező és utópista művészet továbbá kultúrtpológiai fogalom is. Az előbbi — mint Bartók-modell — „a zenei prehisztórikumnak a zene kitágított algebrájával szerzett általános

érvényességet”, az utóbbi — jelöljük mondjuk József Attila nevével — tekintetét a jövő társadalmára, az alakuló történelemre függeszti. Németh László a szocialista fordulat közeledtével az „újszövetségi” szellemet ítéli időszerűbbnek, habár szükségesnek tartja a kétféle felfogás termékeny kölcsönhatását is.

Az utópia Németh László pályáján nemcsak önálló műfaj, köztük is a legeredetibb, hanem szemléleti forma is, s mint ilyen, az életmű kötőanyaga. Tanulmányban, regényben és drámában egyaránt jelen van. Ha a Bocskai-kerti variációk párhuzamait keressük, ezért lehet előreutalnunk az *Égető Eszter* és az *Irgalom* kompozícióira, illetve a *Nagy család* trilógiájára.

*

A Bocskai-kert Németh László alkotói útján félbemaradt kísérlet ugyan, de mégse tekinthető elfecsérelt időnek. Az író egy olyan álomba szövi bele magát, amelyet Vásárhelyt majd a valóság ajándékkaként kap. A farm olyan lombik, amelyben az új világ emberének előkísérlete folyik. Általa fölkészülhet az életbelire.

PAPP GYÖRGY: OSZTÁLYTALÁLKOZÓ